

Gözetim Pratikleri ve Kentsel Alanın Panoptik Denetimi

Ömer Aytaç*

Öz

Modern topluma hakim olan hususiyetlerden biri de, etkin gözetim networku üzerinden işleyen bir nitelik taşımasıdır. Gözetim pratikleri, modernliğin belki de en fazla araçsallaştırdığı bir mesele olmuştur. Klasik bürokratik ve hukuki gözetimin yanı sıra bilişim teknolojileri yardımıyla ve elektronik gözetim araçları eliyle birey, toplum, gündelik hayat ve kentsel alanlar etkili bir denetim ağı içine dahil edilmiştir. Kentin sokakları, meydanları, alışveriş merkezleri, tren istasyonları, hava limanları, eğlence yerleri, parklar, oyun salonları, okullar, işletmeler, evler, konaklar, siteler vs. gibi akla gelebilecek tüm toplumsal uzamlar, kamera pratikleri üzerinden izlenmekte, kaydedilmekte ve maksatlı bir değerlendirilmenin konusu yapılmaktadır. Bu makalede, modern gözetim uygulamalarının kent ilişkileri ve kentsel yaşamın panoptik denetimine ne tür katkı sunduğu, kentsel alanda gözetleme akslarının nasıl oluştuğu, kameralı gözetim uygulamaları üzerinden kentin ve kent ilişkilerinin nasıl disipline edildiği gibi hususlara genel ve betimsel açıdan yaklaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: gözetim, kent, kentsel alan/mekân, panoptik denetim, güvenlik

* Prof. Dr., Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
E-mail: oaytac75@hotmail.com
Orcid: <http://orcid.org/0000-0002-5435-7107>
Geliş Tarihi: 20.12.2021 ▪ Kabul Tarihi: 30.12.2021

Surveillance Practices and Panoptic Control of Urban Space

Ömer Aytac*

Abstract

One of the features that dominate modern society is that it operates through an effective surveillance network. Surveillance practices are perhaps the most instrumentalized issue by modernity. In addition to classical bureaucratic and legal surveillance, individuals, society, daily life and urban areas have been included in an effective control network with the help of information technologies and electronic surveillance tools. City streets, squares, shopping malls, train stations, airports, entertainment venues, parks, game halls, schools, businesses, houses, mansions, sites etc. All imaginable social spaces such as these are watched, recorded and made the subject of a purposeful evaluation through camera practices. In this article, issues such as how modern surveillance practices contribute to urban relations and panoptic control of urban life, how surveillance axes are formed in urban areas, how the city and urban relations are disciplined through camera surveillance applications are approached from a general and descriptive perspective.

Keywords: surveillance, city, urban area/space, panoptic control, security

* Prof. Dr., Fırat University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Sociology,

E-mail: oaytac75@hotmail.com

Orcid: <http://orcid.org/0000-0002-5435-7107>

Received Date: 20.12.2021 ▪ Accepted Date: 30.12.2021

Giriş

Sosyal bilimciler (Weber, Foucault vs.) gözetimin modern toplumun inşasında ve işleyişindeki önemine vurguda bulunurlar. Weber, bürokrasi üzerinden etkili bir gözetim ve denetim sağlandığı düşüncesini işlerken, Foucault, panopticon¹ adı verilen gözetim kuleleri üzerinden gerçekleşen gözetimin, aslında tüm topluma doğru yayılan bir denetim kurma ameliyesinin her daim yürürlükte olduğunu iddia eder. Resmi ya da sivil iktidar mercileri, bireyi çalışma ortamında olduğu kadar gündelik hayatın hemen her alanında (okul, hastane, ticaret, eğlence, boş zaman vs.) etkili araçlar yoluyla gözetim altında tutmakta, onların tutum ve davranışlarını yönlendirmekte ve istedik bir toplumsal düzen inşası için gözetimi, disipliner bir enstrüman olarak kullanmaktadırlar.

Modern kentlerde gündelik yaşam, hemen her tarafa yayılım gösteren etkili disipliner kurumlarca dizayn edilmekte, planlanmakta, boşluklar ve sıra dışı gelişmeler en asgari seviyeye çekilmektedir. Sistemi etkin kılmaya yarayan rasyonalite, tüm yönetsel süreçlere nüfuz etmiştir. Kentsel yaşam deneyimleri, söz konusu rasyonel ve disipliner tasarruflardan payına düşeni fazlasıyla almaktadır. Bu bağlamda kentsel yaşam da, etkili gözetim/denetim aparatlarının eliyle rasyonel ve kontrol edilebilir bir mecrada tutulmaktadır. Sokaklar, caddeler, meydanlar, mağazalar, okullar, kafeler, eğlence mekânları vs. hemen her tür insan topluşımına sahne olan yerler, küçük büyük iktidarlar tarafından, en incelikli gözetim teknikleri ile taranmakta, kayıt altında tutulmaktadır. Otobandaki kameralı hız kontrolleri, bilgisayarlardaki kameralar ve internet otoyolunda uğranılan güzergâhlar, oralarda kalış süresi, sıklığı, etkileşim/iletişim temaları vs. hepsi gözetim ve değerlendirme stratejilerinin nüfuz alanı içerisinde dirler.

Gözetim pratikleri, gündelik hayatın en ücra noktalarına dek uzanmakta, doğrudan ya da dolaylı etkileri ile yaşanan hayatı reorganize eden bir gücü temsil et-

¹ İngiliz filozof Jeremy Bentham, Panopticon olarak bilinen dairesel bir hapisane modeli tasarlar. Bu sayede mahkûmların, bilgileri olmadan herhangi bir zamanda gözlemlenebilecekleri bir ortamın hayata geçirilmesine ön ayak olur. Böylece, hapisane memurları (gardiyenler) gözetleme kulesinden tüm mahkûmları görebilir ve onlar üzerinde kesin/mutlak bir kontrol teknolojisine kavuşmuş olurlar. Bu durum aynı zamanda, hapisane memurlarına, her yerde, her mekân ve uzam içerisinde hazır bulunma pozisyonu sağlar (Bentham, 1798). Michel Foucault, Bentham'ın panopticon modelini, güç ilişkilerinin (ve eşitsizliklerinin) tanımlanıp güçlendirilebildiği bir "disiplin toplumu" için bir metafor olarak yeniden kavramlaştırır. Böyle bir toplumda, iktidarın ideal biçimine, disipline edilebilecek insan sayısını artırarak yaklaştığı görülür (Foucault, 2005).

mektedirler. Güvenlik, istihdam, yönetim, ticaret, eğlence, boş zaman, eğitim, sağlık, sosyal hizmet, alışveriş merkezi, çarşı, meydan ve sokak gibi gündelik hayatın nabzının attığı tüm alanlara doğru genişlemektedir. Gözetim olgusu, denetim ve hâkimiyet kurmaya dönük maksatlı ve organize bir bakış pratiği, bir tahakküm ve hegemoni kurma yöntemi olarak giderek daha fazla hayatımızın merkezine yerleşmekte, hatta yer yer kaçınılmaz ve olmazsa olmaz bir uygulama sahası haline gelmektedir.

Bugün gündelik hayatın hemen her ayrıntısı, şimdiye kadar hiç olmadığı kadar “elektronik gözün” müdahale alanı içinde, 7/24 kayıt yapan teknolojiler sayesinde, sosyal ilişkiler, yaşam tarzları, eylem kalıpları, kurumlar, organizasyonlar vs. sürekli izlenmekte, kayıtları tutulmakta ve kaydedilmektedir. Büyüklü küçüklü tüm kentlerde kameralar, artık kamusal alanların aşına bir yüzü, bilinen ve vazgeçilemeyen bir aksesuarı halini almış durumdadır. Örneğin, AVM'lere her adımımızı attığımızda elektronik taramadan geçirilmekte, uçağa her binişimizde bedenimiz boydan boya taranıp biyometrik kontrolden geçirilmektedir. Kredi kartı okuyucuları ve arama motorları sayesinde ilgi, merak, eğilim ve tercihlerimiz kayıt altına alınarak şirketlerin ya da piyasanın hizmetine sunulmaktadır.

Çok sayıda sosyal bilimci (M. Foucault, A. Giddens, Z. Bauman, M. Poster ve D. Lyon vs.) kuramsal düzeyde gözetimin modern toplumun denetimindeki rolünü tartışarak, toplumsallığın, siyasal alanın ve kentsel gündelik yaşamın işleyişini gözetim pratikleri üzerinden analiz etmektedirler. Gözetim araçlarının yaygınlaşmasına binaen, gözetimin birey ve toplum yaşamındaki belirleyicilik gücü de artmakta, bu artan etkiyi sorunsallaştıran kuramcılar arasında D. Lyon önde gelmektedir. Lyon, modern gözetimin kentsel izdüşümlerine dönük kayda değer saptamalar yapmakta, kentsel ilişki ve deneyimlerin gözetimin artan gücü sayesinde etkili bir denetim unsuru haline geldiğine işaret etmektedir.

Lyon'a göre, gözetim pratikleri, kenti ve kentsel yaşamı anlamak açısından önemli bir göstergedir (2006: s.112). Kent yüzeyi üzerinde sayısız kamera görüntüleri ve diğer teknolojik araçlar, kentsel yaşam deneyimlerimize tanıklık etmekte, etkili bir izleme, gözetleme, kayıt altına alma ve tüm bunların maksatlı bir değerlendirmeye konu olması ile kent ve kentli algımız yeniden inşa olmaktadır. “Elektronik göz” aparatları ile kent ve kent ilişkileri yeniden organize olmakta, yeni formlar kazanmaktadır.

Bu çalışmada, modern toplumda etkin ve yoğun kullanım alanına kavuşan gözetim araçlarının etkisi ve gücü kentsel alan ve ilişkilerle sınırlandırılmıştır. Modern gözetim uygulamalarının kent ilişkileri ve kentsel alanın panoptik denetimine ne

tür bir girdi sağladığı ve kentsel yaşamın inşasında gözetim araçlarının rolüne genel ve betimsel açıdan yaklaşılmaktadır. Gözetim pratiklerinin kentsel alanın örgütlenmesi üzerindeki işlevsel yönüne açıklık getirilirken, aynı zamanda kent ilişkilerini ne yönde dönüştürdüğü hususuna da değinilmektedir.

Gözetim, Gözetim Pratikleri

Lyon, gözetim kavramını, “hakkında veri toplananları etkileme veya idare etme amacıyla tanımlanmış ya da tanımlanmamış herhangi bir kişisel verinin toplanması ve işlenmesi” (2006: s.13) olarak ifade eder. Giddens gözetlemeyi, “bilgi denetimi ve bazı grupların faaliyetlerinin diğerleri tarafından denetlenmesi” (2008: s.8) olarak görür. Giddens bununla aslında enformasyon ve toplumsal denetlemenin kontrolünü de anlatmak ister. Martin (1998:63) ise gözetimi, gücün eşitsizliğinin bir sebebi ve sonucu olarak görür ve daha az güçlü olanın güçlü olan tarafından gözetlenmesi olduğunu ifade eder.

Gözetim pratiği temelde, görme ve görünme, görülür olma eylemini içerir. Lyon (1997) Foucault’dan hareketle bunu “görünürlük bir tuzaktır” şeklinde ifade eder. Bir şeyin görülebilir olması, aynı zamanda gözlemlenebilir, izlenebilir ve kontrol altına alınabilir olması anlamı taşır. Banka, mağaza, ticaret merkezi vs. gibi pek çok yerde, hemen her zaman gündelik işlerle uğraşırken geride çok sayıda elektronik iz/işaret bırakıyor olmamız bunun en çarpıcı örneği olarak durmaktadır (Bauman ve Lyon, 2013: s.101).

Gözetim pratikleri, günümüzde özellikle suç ve ulusal güvenlik gibi konularda en fazla başvurulan yöntemlerin başında gelmektedir. Suç ve suçluların tespiti, suç korkusunun izale edilmesi, güvenliği sağlama, asayiş mevzuları vb. konularda elektronik gözetim aparatları oldukça önemli işlevler görmektedirler. Gary Marx (2005)’in da ifade ettiği gibi, bugün gözetimin anlamı ileride sözü edileceği üzere, suç ve güvenlik ile olan bağlantısının çok ötesine geçmiştir. İki arkadaş arasındaki ilişkiden hükümet uygulamalarının her safhasını içine alan büyük bir ölçek genişlemesi söz konusudur. Örneğin, bir çalışanın verimliliğini izleyen bir ustabaşı/patron; bir hastanın sağlığını değerlendiren bir doktor, çocuğunu parkta oynarken gözlemleyen bir ebeveyn, ya da sürücü ehliyetini göstermek isteyen bir hız aracının sürücüsü, bunların her biri gözetim ameliyesinin bir nesnesi durumundadırlar.

Gözetleme kavramı, toplumsal yığınların disiplin altına alınması ve kontrol edilmesinde sağladığı yararlardan dolayı sosyolojik açıdan büyük bir öneme sahiptir. Teknolojik gelişmelerin/yeniliklerin gözetlemeyi daha bir olanaklı kılması toplumların giderek artan şekilde izlenmesinin yolunu açmıştır.

Kent, Gözetim ve Kontrol

Giddens, gözetimin birbiriyle ilişkili iki görünümünden bahseder. Birincisi veri toplamaya dayalı gözetimdir. Bir kurum ya da topluluk tarafından saklanabilecek sembolik materyaller yani kodlanmış bilgi birikimi. Bireyler hakkında toplanan, depo edilen, şifrelenen bu bilgi birikimi, yine bireylerin eylemlerini kontrol etmek ve yönetmek için kullanılır. İkincisi ise, denetleyen gözetimdir. Bu gözetim türü, bir topluluk içerisindeki bireylerin eylemlerinin, bunlar üzerinde otorite sahibi bazı bireyler tarafından direkt olarak izlenmesini kapsar. Bu durum, topluluk içindeki izlenenleri izleyenlerden daha alt bir pozisyona yerleştirir ve böylece izlenen bireylerin etkinlikleri daha kolay yönlendirilmiş olur (2008: s.24-25).

Gözetim pratiklerinin en nihayetinde gözetlenen nesne, insan ya da varlıklar üzerinde kontrol kurmaya hizmet ettiği yeterince açıktır. George Orwell'in (2006) kült eseri "*Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*" de, totaliter yapıların birey/toplum üzerinde kurdukları kontrol, baskı ve sindirme politikalarına dayanan ütopyik toplum tasarımı, bugün elektronik gözetim uygulamaları sayesinde büsbütün gerçekleşmiş durumdadır. Nitekim mobeseler, cep telefonları, kredi kartları, internet, şehir izleme araçları, yüz tanıma yazılımları, e-postalar vs. gibi teknolojilerin gözetimi altında toplum olarak büyük ve katı bir disiplin ve denetim çarkı içinde tutulmaktayız. Kişisel bilgilerin, devlet ya da binlerce kuruluş tarafından toplanması, kaydedilmesi ve mahremiyet ya da özel alanın yok edilmesi artık basit bir teknolojik müdahaleyle mümkün olmaktadır. Ne var ki, gözetim stratejileri ya da gözetim aparatları, herhangi bir ciddi dirençle karşılaşmadan çok hızlı şekilde güçlerini ve nüfuzlarını arttırmakta, toplumun kılcal damarlarına kadar sızmakta, gözetim dışı bir yaşam alanının kalmaması ile totalitarizmin/tahakkümcü siyasetlerin gücü adeta zirveye ulaşmaktadır.

Kentsel alanda cari pozisyonda bulunan bürokratik/hukuki denetimin dışında elektronik ve şehir gözetim sistemleri üzerinden işleyen gözetim aygıtları, en nihayetinde sosyal düzeni ve kontrolü sağlamaya dönük bir işlev görürler. Dahası, kentsel gözetim, toplumsal düzeni sağlamak ve korumak için olduğu kadar, birey ve toplumsal gruplar üzerinde denetim kurmak, sosyal akışkanlığın yönünü, rotasını tayin etmek açısından da elzem görülmektedir. Bilgisayar, internet, mobeseler, video kameralar, akıllı kimlik kartları, uydu alıcılar, biyometrik yöntemler, barkodlar, akıllı telefon cihazları, tabletler, gizli kamera aparatları vs. hemen tüm elektronik cihazlar eliyle toplanan kişisel veriler, kentte karşılaşılabilecek riskleri ve tehlikeleri öngörebilmek, hesaplayarak yönetebilmek için değerlendirilir. Bu bağlamda, sadece cereyan eden olaylar, etkinlikler değil, olabilecek vakalar, düşünceler ve arzular da yönlendirilir, kuraldışı/sapıcı tutum ve davranışlar engellenir. Kentsel gözetim, bu

yönüyle her türden tehlike algısına karşı duyarlı, onları bertaraf etme adına provakatif, kendi nesnesini potansiyel suçlu, ihlal edici dolayısıyla güvenilmez olarak yaf-talamaktan geri durmaz.

Dolayısıyla, çoğu kent, güvenlik ve denetim maksatlı olarak kamera sistemleri kullanır, hem meydanlar ve sokaklar hem de site, apartman gibi özel alan yerleşke-leri gözetimin nüfuz alanı içinde yer alırlar. mobese'ler üzerinden meydanlar, so-kaklar, caddeler etkili gözetim taramaları ile izlenir. Ayrıca, tüketim, eğlence, tu-rizm ve boş zaman gibi gündelik yaşamın nabzının attığı alanlar, güvenlik ve kont-rolcü niyetlerin bir av sahası olarak reorganize olur. Kuşkusuz, söz konusu gözetim uygulamaları, iş dışı sosyal dünyada olabilecek normdışı ihlaller ve kriminalize olu-şumları önlemek ve suç korkusunun sosyo-psikolojik iklimini yumuşatmaya hiz-met ederler. Kamera pratikleri, dolaylı da olsa yurttaş güvenliğini tesise hizmet ettiği gibi, korku/kaygı ve endişe ikliminin oluşmasına da neden olur.

Gözetim ve Enformasyon Odaklı Kentler

Enformasyon toplama ve kaydetmeye dayalı gözetim türü, “enformatik göze-tim” olarak adlandırılır. Bu gözetim türü, iktidara ve egemen sınıflara gereken bilgi ve veriyi sunarken, ortalama yurttaş için bilgiye ulaşmayı da kolaylaştırır. Bilişim tabanlı veri ve bilgi üretmenin dışında telefon dinleme, mobese kameralarıyla gö-rüntü alma, ev ve araç içi kamera sistemleri, internet ve uydu teknolojileri yoluyla elde edilen veriler, günümüz toplumunu enformasyon toplumu ya da bilgi top-lumu olarak adlandırmaya yöneltmiştir. Bu teknolojiler, sürekli olarak çeşitlen-mekte, işlem yapabilme ve bilgi/görüntü alabilme kapasiteleri artmaktadır. Hatta son zamanlarda biyo-teknolojiler (genetik mühendisliği ve insan genom projeleri vs.) yoluyla da bilgiye erişim bir hayli kolaylaşmıştır.

Enformasyon odaklı kentler, gündelik hayatın ikamet, çalışma, seyahat etme, eğlenme, iletişim vb. şubelerinin elektronik ağlar, veri tabanları ve aygıtlar eliyle etkili bir işleyim sistematığına sahip olmasını ifade eder. Özellikle, otomatik, uzak-tan denetim, kayıt ve sınıflandırma sistemleri eliyle kent hayatını şekillendirme ve düzenleme noktasında büyük mesafe kat edilmiştir. Yeni iletişim teknolojilerinin kullanımı ile seyahat süresinin kısalması ya da elektronik metin işleme yoluyla mümkün kılınan matbu esaslı belgelerden tasarruf söz konusu olmuştur. Özellikle kent içi seyahat iletişim yoğunluğuyla birlikte artmıştır; elektronik enformasyon depolama ve aktarımı büyük hız kazanmıştır (Lyon, 2013: s.142).

Bugünkü toplum için, gözetim, zaman ve mekân sınırlamasını aşarak hemen her yerde/zamanda gerçekleşmekte, klasik gözetim usulleri dışında, uydu teknolo-jileri ve elektronik aygıtlar yoluyla bilgi ve veri elde etmek, depolamak, tasnif ve değerlendirmeler yapmak sıradan bir sosyal teknoloji marifeti olarak görülmektedir.

Gözetim teknolojilerinin artışı, iş ve bürokratik tabanlı birimlerde olduğu kadar gündelik hayat ve kent ilişkilerini düzenleme açısından da işlevseldir. Gözetim aparatları, kentin işleyişi ve sosyal ekolojisinin korunmasında olduğu kadar, kent içi ilişkileri düzenleme, üretime katkı sunma, kentin ulaşım ve telekomünikasyon sistemlerinin inşası ve sürdürülebilirliği ve daha önce bildik usullerle yerine getirilen tüm hizmetlerde yeni bir form ve yüzey kazandırılmasında etkin bir unsur haline gelmiştir.

Kişisel hayatın en ince ayrıntıları bile, her daim, büyük özel şirketler ve kamu kuruluşlarına ait bilgisayarların veri tabanlarında toplanmakta, depolanmakta ve değerlendirilmektedir. Kent hayatının sıradan bir rutini halini almış olan ATM'den para çekmek, cep telefonları kullanmak, navigasyonlu arabalar, kredi kartları, arama motorları, e-bilet, e-ticaret platformlarını kullanmak, internette sörf yapmak vs. gibi sıradan yaptığımız işler, aslında bilgisayarlar ve ona bağlı sistemlerde iz/işaret bırakmak demektir. Tüm bu faaliyetler, elektronik gözetimin bir parçası ve gündelik hayatımızın nasıl bir elektronik panoptikon içinde cereyan ettiğini de çok iyi örnelemektedir.

Bu göstergelerden de hareketle Manuel Castells, günümüz şehrini, “enformasyon şehri” olarak tanımlamakta ve şehrin işleyişinin karmaşık elektronik bilgi ve veri ağları üzerinden sağlandığına dikkati çekmektedir. Ona göre enformasyon şehri, bilgiye dayalı kaydetme, depolama, gözetleme ve değerlendirmeye matuf bir formu temsil eder. Castells, bu süreci tarihsel bir dönüşüm olarak görür ve şehirde eski yerlerin alanının giderek “akışların alanı” tarafından domine edildiğini ifade eder. Bu akışlar, elektronik uyarıcılar ve devrelerce mümkün kılınır ve bunlar bilgi, sermaye, teknoloji, imge ve sembol akışlarından oluşur. Castells, “Enformasyon Çağı, Ağ Toplumunun Yükselişi” adlı eserinde, bizim zaman ve yer deneyimimizin bu süreçler yoluyla nasıl da değiştirildiğini göstermeye çalışır. Ona göre, gerçekte yeni küresel kentin kendisi bir yer olduğu kadar bir süreçtir de. İnsanlar halen mekânlarda yaşasalar da işlev ve gücün organize olduğu yerler akışların alanıdır (2005: s.546-554).

Gözetleme akışlarının yer, mekân üzerinde doğrudan bir etkisi vardır. Akış alanlarındaki yeni güç, şehrin belli bir form kazanmasını sağlar. Bu yönüyle enformasyon şehirleri aynı zamanda gözetleme şehirleridir. Yeni esneklik ve mobilitenin yararları ne olursa olsun, bu akışlar kişiler ve süreçler hakkında, yaptıklarının izlenmesini ve takip edilmesini mümkün kılan veri ve bilgileri taşımaktadırlar. Gözetleme, reel hayatta henüz gerçekleşmemiş olaylar ve süreçler üzerine önveri oluşturmak için kendi kendinin önüne geçer. Eskiden şehirde gözetleme demek, sokak ışıkları ve fiziksel mimari aracılığıyla nöbet tutmak ve çarpıklıkları önlemek demek

iken, günümüzde, bütün toplum hakkında kamera görüntüleri ile elektronik etiketler oluşturmak demektir. Bu eski usullerin yürürlükten kalkması değil, bunlara yenilerinin eklenmesidir (Lyon, 2006: s.113-115).

Modern kentin iktisadi ilişkiler aksı içinde yeni iş süreçleri oluşmakta, enformasyon akışları kullanılarak sıkıca entegre ve koordine edilen karmaşık ve yoğunluklu ilişki ağları ortaya çıkmaktadır. Sözelimi, tele-bankacılık, tele-alışveriş, uzaktan eğitim ve e-devlet uygulamaları sayesinde kentsel ekonomi yeni bir boyut kazanmakta, eski yer ve zaman biçimlerine olan bağımlılık azalmaktadır. Esneklik, hareketlilik ve iletişimin hızı, şehrin yeniden düzenlenmesi, daha doğrusu yeniden tasarlanmasına dönük politik stratejilere operasyonel bir girdi sağlamaktadır (Bau- man ve Lyon, 2013: s.23). Kentsel uzamın denetlenmesi, akışkan gözetim aparatları sayesinde giderek sofistike bir görünüme kavuşmaktadır.

Kentin tasarımı, işleyişi ve yeniden üretimi, artık elektronik veri tabanları ve denetim aparatları açısından bir tür oyuncu performans örneği gibi durmaktadır. Şehrin dizaynı, mimarisi vs. enformasyon şebekeleri ve birer elektronik tasarım işi haline gelmiş durumdadır. Örneğin, Simcity adlı oyun yazılımı, şehir düzenlemesi ve denetimine dair önemli bir şehir tasarımı örneği oluşturmaktadır. Simcity, kullanıcılarına bir kentin yerleşim, ticaret ve endüstriyel alanlar şeklinde tasarlanması, polis merkezleri, enerji tesisleri ve atık maddelerin yok edildiği merkezlerin nerede kurulacağına dair bir ön taslak sunmaktadır. Şehir, bir simülasyon olarak eğlence ve eğitimin birleştirildiği bir oyun içerisinde yeniden kuruluyor, inşa ediliyor. Bu yönüyle simcity, bir oyundan daha fazlası gibi. Günümüzde okullar, mağazalar, sinemalar ve spor alanlarının yerlerinin belirlenmesi de bu simülasyonlarla gerçekleşiyor. Bu sayede şehir alanlarının gözetleme kapasitesinin büyümesi söz konusu olabilmektedir. Bilgisayarlar, video kameralar, iletişim araçları, akıllı kartlar, barkodlar, biyometrik yöntemler, uzaktan algılayıcılar ve uydular vasıtasıyla yapılan gözetleme ile devasa veri yığını elde edilmektedir. Gözetleme araçları sayesinde, reel dünya, bir tür simcity olarak tasarlanmış olmaktadır (Lyon, 2006: s.102-103).

Soja da, kentsel imgelerin yeniden yapılandığı, gündelik yaşamın gerçek üstü niteliğinin güçlendiği simcity ve benzeşim-kentlerini postmetropolis olarak nitelendirmektedir. Ona göre benzeşimler, yani simülakrlar topluma neredeyse hakim durumdadırlar. Gerçeküstücülüğün elektronik üretimi ile siber-mekânlar oluşturulmakta, kentlilik, bir yaşam biçimi olarak taklit edilmektedir. Metropolis artık, sözde gerçek dünyanın taklitlerinin kentsel imgelemimizi ele geçirip ona yön verdiği ve kentsel gündelik yaşama sızdığı bir yer halini almış durumdadır (Soja, 2002: s.303; Bozalp, 2016: s.208).

Öz olarak ifade etmek gerekirse, enformasyon kentleri, gözetim pratiklerinin ileri derecede hayatiyet bulduğu mekânlardır. Modern gözetim kentleri, bir bakıma birer bilgi/enformasyon kentleridir ve bu karakteristiklerini güçlendirmeye matuf

şekilde tasarlanırlar. Sürekli gözetim altında tutulabilecek ve daimi olarak veri elde etmeye imkân tanıyacak şekilde planlanmışlardır (Lyon, 2006: s.25). Öyle ki, kent yaşamı, bireylerin her zaman izlenebilecekleri ve izleyebilecekleri bir tür “hipergerçek” ortam oluşturur. Gözetim pratikleri, veri ve bilgi akışını sürekli kılarken, kentin yenilenmesi ve yeniden inşasını da olanaklı kılar.

Akıllı Şehir Teknolojileri ve Panoptisizm

Akıllı şehir teknolojileri, bilişim ve elektronik alanda gerçekleşen devrimci yeniliklerin kentsel uzamı dönüştürme katsayısını bir hayli arttırmıştır. Günümüz kentlerinde gözetimin kitleselleşmesi, mekânsal ve enformasyonel yapılar üretme potansiyeli, gözetim pratiklerine dönük işlevselliğin belirleyici gücünü zirveye taşımıştır. Bu realite aynı zamanda akıllı şehir tipolojisine dönük argümanlar için de bir temel oluşturmaktadır.

Dameri’ye göre, akıllı şehir; teknolojinin kentsel sorunlara uygulandığı, kamusal yaşamla ilgili verilerin algılandığı, biriktirildiği ve analiz edildiği bir uygulamadır. Akıllı şehir hem kendi sensör ve veri toplama altyapısını hem de özel şahıslardan gelen verileri kullanmaktadır. Garfinkel ise akıllı şehir teknolojilerinin, özellikle ticaret, yönetim, kolay erişim ya da kamusal/özel malların sağlanması için kullanıldığından söz eder. Burada başta gelen temel amaç, kuşkusuz kamu güvenliği ve emniyeti içindir. Kamu güvenliği, yaşam, fiziksel şeylere sahip olma, düşünme, hareket etme ve konuşma özgürlüğünü korumaktadır. Ayrıca, kişisel özerklik alanına sahip olma özgürlüğünü de korumayı esas almakta. Bilgisayarlar, mobil cihazlar, ağlar vs. dahil olmak üzere dijital depolama ve elektronik izlemede kanıtların ortaya çıkarılması ve incelenmesini de içermektedir (Dameri, 2013; Garfinkel, 2013; Hayta, 2021:930).

Harrison vd., akıllı kenti, “amaçlı, birbirine bağlı bir şehir” olarak görürler ve özellikle, sensörler, sayaçlar, kişisel cihazlar vs. yoluyla yaşanan kent ve toplum hakkında gerçek veriler elde etme ve bunu diğer enformasyon şebekeleri ile entegre şekilde kullanma esasına dayandırır. Daha optimal kararlar alabilmek için bu bilgi ağları üzerinde gerekli tasnif ve analizler yaparak mevcut veriyi etkin kullanmak amaçlanır. Böylelikle, birbiriyle bağlı ağlar üzerinde kent içi bilgi akışını kontrol etmek ve etkin bir sevk ve idare gerçekleştirmek söz konusu olur. Woods’un ifadesi ile akıllı kent, bilgi toplumunun dijital kentle kesişmesi ile varlık kazanmakta, kentlerin öğrenme, teknolojik gelişme ve yeniliği destekleme yeteneğini öne çıkarmaktadır (Harrison vd., 2010; Woods, 2013; Hayta, 2021:931).

Akıllı kent, diğer kentlerle bir otomasyon süreci dahilinde bağlanmayı, aynı ağ üzerinde etkileşim içinde olma imkanı sunar. Hizmet ve işlemler otonom hale getirilerek, günlük hayat birey açısından kolaylaştırılmaktadır. Ancak sistem teknoloji

tabanlı olarak işlemekte ve kişisel veri bazı çalışmaktadır. Bireyler üzerinde ayrı ayrı gerçekleşen işlemler için kullanıcıların kişisel verileri sisteme işlenmektedir (Losavio vd., 2014; Hayta, 2021: s.930). Örneğin, Amsterdam’da kablosuz sayaçlar enerji kullanımı hakkında veri toplarken, Mobypark uygulaması, mevcut park yerlerinin reklamını ve kiralanmasını sağlar. Yine, Amsterdam’daki 70’in üzerinde başka projelerde toplanan bilgiler, Amsterdam şehri tarafından ortak bir IP altyapısı aracılığı ile depolanır (Komninos, 2013: s.77). Bu “farklı” kaynaklardan toplanan verilerin bir araya getirilmesi, onların tasnif ve değerlendirilme süreci, doğal olarak resmi ya da kurumsal iktidar mercilerinin her zaman kontrol ve inisiyatifi ele geçirmek istedikleri bir duruma karşılık gelir. Özellikle, iktidar güçleri tarafından bu verilere erişilebiliyor olması, toplum kesimleri için risk ve endişe kaynağı olmaya devam eder (O’Reilly, 2010).

Akıllı şehir uygulamaları, devlet hizmetlerinin daha verimli ve etkili şekilde çalışmasını sağlamak için genellikle farklı veri kaynaklarını toplar ve analiz eder. Kent sakinleri özellikle temel altyapıyı kullanırken, bu hizmetlere abone olmaktan başka bir seçeneğe sahip değildirler. Bu nedenle, ikamet yoluyla kentsel çevrede dağıtılan sensörlere ve gözetim teknolojilerine dolaylı ve istemsiz de olsa onay verirler (Finch, Tene, 2014).

Akıllı şehir teknolojileri, sensörler, kameralar ve izleme uygulamaları tarafından yakalanan ve toplanan sürekli veri akışları ile sembolize (Finch, Tene, 2014) olduğundan, doğal olarak, bir dizi gizlilik sorununu da ortaya çıkarmaktadır. Toplu gözetleme, birden fazla veri akışı yoluyla elde edilen büyük veri ağı, tek bir devlet kurumunun tekelinde toplandığında, tahmin edilecek bilgi ve potansiyel kullanımların genişliği, kentsel anonimliği azaltıcı bir etki yaratacaktır. Vint Cerf (2013) gibi akıllı şehirlerin savunucuları, bu hususu çok fazla sorun etmemekte, bunun küçük kasabalarda yaşanan mahremiyet düzeyine benzer nitelikte olduğunu belirtmektedirler. Buna karşın Elmaghraby (2014) söz konusu tehditi daha fazla ciddiye almakta ve akıllı şehrin verilerinin, kişisel özerkliğe ve mahremiyete yönelik tehditler içerdiğini dile getirmektedir. Ona göre, bu tehditlerin bir kısmı IP adreslerinden gelen mesajlaşma ve çevrimiçi dijital fotoğraf kimlik doğrulaması gibi dijital kanıtların güvenilirliğine ilişkin gelişen standartlardan kaynaklanır. Bu realite, güvenilirliğe ve sistemin kullanılabilirliğine zarar verir ve masum insanları cezalandırma riski taşır (Elmaghraby, 2014; Hayta, 2021: s. 930).

Bu açıdan, akıllı kent uygulamaları ve otomasyon süreçlerine dair kayda değer endişeler ortaya çıkmaktadır. Özel hayat ve kişisel hak gaspına yönelik tehditler, sadece mahremiyet ve güvenlik ihlali söz konusu olduğunda değil, aynı zamanda, makuliyet dışı, eksik değerlendirmelere de sebebiyet vermektedir. Finch ve Tene (2014) gibi kimi eleştirmenler akıllı şehirlerde bilgi paylaşımının vatandaşlar arasındaki yatay bilgi akışlarından, hükümet ve vatandaş arasındaki dikey, tek taraflı

bir sürece kaydığını ve panoptizm² hakkındaki endişeleri yansıttığını belirtmektedirler.

Bu bağlamda akıllı şehirlerin gelişimi ve bunun sonucunda iktidarın gözetim kapasitesindeki artış, Foucault'nun tanımladığı panoptik toplumu yansıtan koşulların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu amaçla, akıllı şehirlerin gelişimi, paternalizm, disiplin ve cezalandırmaya doğru daha büyük bir toplumsal kaymanın – özellikle hükümet tarafından benimsenen rolün- habercisi olarak görülmekte. Özellikle, internetin giderek daha spesifik veriler toplamak için kullanıldığı ABD'de, hizmet karşılığında gözetimin normalleştirildiği, bu yüzden de veri toplama amaçlı teknolojilerdeki gizil panoptik niyetlere karşı kayıtsızlık geliştirildiği bilinmektedir (Giroux, 2015: s.108-140).

Akıllı şehirler bağlamında panoptisizm ile ilgili en önemli sorunlardan biri, CCTV kameralarının kullanımı üzerine bir çalışmada gösterildiği gibi, “gözetleyici bakış”a, herhangi bir uygulama ya da teknoloji operatörlerinin seçici önyargılarının aracılık etmesidir. “İngiltere, Durban da, bu panoptik bakışlar nedeniyle, suçluların bir başka deyişle, olağan şüphelilerin daha kolay hedef alınmaları mümkün olmaktadır. Söz konusu dijital temelli panoptisizm, genellikle istenmeyen özelliklerin “görünürlüğünü” sorun olarak öne çıkarmakta ve çoğu zaman gözetleyici bakışın göremediği konuları yeterince ele almakta başarısızlık gösterebilmektedir (Hentschel, 2007: s.289-303).

Akıllı kentlerde her çeşit bilgi ve hizmetin dijital yolla gerçekleştiriliyor olması, bu bilgi ve verilerin dışsal müdahalelere açık olması yönünde önemli riskler taşıdığı gerçeğine de işaret etmektedir. Nitekim özellikle kişisel verilerin güvenliği ve gizliliğine dönük olarak toplumda kayda değer bir endişe iklimi mevcuttur denebilir.

Şehir İzleme Kameraları ve Kentin Denetimi

Şehir izleme kameraları, kentsel sosyal yaşamın işleyişi, düzenlenmesi ve denetiminde giderek daha merkezi hale geliyorlar ve daha etkin bir işlev üstleniyorlar. Söz konusu denetimin gerçekleştirilmesindeki en elverişli teknoloji ise “kent güvenlik yönetim sistemi” kameralarıdır. Bu sistem, teknolojik panoptikonun önemli bir örneğini oluşturur. Aslında, şehirlerin izlenmesi noktasında, özellikle, sokakların

² Panoptisizm; kişisel ve her daim gözetim altında, *denetim*, *cezalandırma* ve *ödüllendirme* şeklinde, bireylerin bazı kurallara göre dönüştürülmesi ve şekillendirilmesi yönünde uygulanan bir disiplin mekanizmasıdır. Panoptisizm, gözetleme, denetleme ve ıslah şeklinde üçlü bir boyut üzerinden işler. Bir başka ifade ile nezaret altında tutulan bireyi, her an her yerde görünür kılmaya, onun yaşamındaki en ufak bir olayı, değişimi, hareketi kaydetme esasına dayalı bir iktidar biçimidir (bkz. Foucault, 2005: s.135).

aydınlatılması, binaların ışıklandırılması, şehir içinde izbe, metruk, ıssız bölgelerin aydınlatılması vs., mekân ve toplumsal denetimin sağlanmasına dönük uygulamalar arasındadır. 19. yüzyıldan bu yana kent planlaması yapılırken kent mimarisinin sosyal denetim tarafının dikkate alındığı görülmektedir. Önceleri mimari alanda yapılan düzenlemeler, denetim işlevini gerçekleştirmeye matuf düzenlemelerdi ve daha sonraları teknolojinin gelişmesiyle bu tür uygulamalar yeni işlevlere sahip olmuş ve farklı boyutlar kazanmıştır. Özellikle polis uygulamaları için ileri derecede bilgisayar teknolojileri kullanılması işleri kolaylaştırmıştır (Lyon, 2006: s.123).

Şehir izleme kameraları teknolojik yönden günümüze gelinceye kadar büyük ilerleme katetmişlerdir. Örneğin, eskiden düşük görüntü kalitesine sahip iken şimdilerde teknolojik gelişmelere paralel olarak görüntü kalitesi artmış, full HD görüntüler elde edebilmektedirler. Yine daha önceleri kameralar hareketsiz (sabit) iken şimdi hareketli kameralar (pan/tilt, zoom in/zoom out) kullanılmakta, eskiden görüntü taşınırken şimdilerde görüntünün yanı sıra ses de taşınabilmektedir (Bauman, 2012: s.27). Teknik olarak kameraların kalite ve fonksiyonları gelişirken, daha etkin kent izleme ve takip sistemleri devreye girmekte, kentsel denetim daha etkin ve sofistike bir boyut kazanmaktadır.

Şehir güvenlik kameraları (mobeseler), kentlerin işlek noktalarında trafik kontrolü ve araç takibi yapmak için görüntü alabilmekte ve kayıt yapabilmektedirler. Sadece trafik ve araç takibine ilişkin değil, görüş alanı içine giren tüm olay ve görüntüler için başvurulmuş yegâne kanıt aracıdır. Örneğin, görüş alanı içinde cereyan eden bir trafik kazası için başvurulduğu gibi ölüm, yaralama, silahlı çatışma, kavga-dövüş vs. gibi suç ve şiddet türü olaylar için de mobese görüntülerine başvurulmaktadır (Hayta, 2021: s.938). Mobese görüntüleri, kişilerin kamusal alandaki eylemlerini kaydetmekte, resim ve video kaydı üreterek bireylerin izlenmesi ve gözetimini kolaylaştırmaktadır.

Şehir izleme ve yönetim sistemi; plaka tanıma sistemi, hız ihlal sistemi, şüpheli obje algılama sistemi, trafik takibi vs. gibi veri üreten birimlerden gelen bilgiler, kent güvenlik yönetim sistemi merkezinde izlenmekte ve değerlendirilmektedir. Gözetmen locası ve kent güvenlik yönetim sistemi merkezinde görev yapan gözetleyiciler başkaları tarafından görülmemekte, ancak bu kişiler istedikleri her şeyi/kişiyi görebilmektedirler. Bu yöndeki gözetimlerin iki yönü bulunmaktadır. Bunlardan biri suçu engelleme diğeri ise sosyal kontroldür (Özarslan, 2016: s.142). Bir başka ifade ile bir yandan cinayet, tecavüz, hırsızlık, soygun, dolandırıcılık, kaçakçılık, trafik ihlali vs. önlenmeye çalışılırken öte yandan birey/toplum üzerinde etkili bir denetim ve kontrol kurma amaçlanmaktadır. Kentlerin kamusal düzen ve güvenlik merkezi olarak inşa edilmeleri eskiden beri süregelen bir uygulamadır (Lyon, 2006: s.104).

Gerçekte, insanlar sokaklarda, meydanlarda, park ve bahçelerde yürürken çoğunlukla şehir izleme kameralarına takılırlar, bu vesile ile kimlikleri tespit edilir ve kişisel verileri kaydedilerek depolanır. Genelde çoğu kişi, kamusal ortamlarda kendilerini birilerinin izlemediğini düşündüklerinde daha rahat hareket ederler. Şehir izleme ve yönetim sistemleri, kişilerin haberi ve bilgisi olmadan, onların rızasına başvurmadan onlar hakkında veri toplamakta, onları tanımlamakta, eşleştirmekte, çapraz iletişim sistemine tabi tutmakta ve kendi işlerine yarayabilecek ilişkilendirmeler kurarak optimal verilere ulaşmaktadırlar (Bauman ve Lyon, 2013: s.115).

Aslında kent sakinleri, kameralar, mobeseler, yüz tanıma sistemleri vs. ile izlendiklerini çok iyi bilmelerine rağmen, bu izlenmeler ve takiplerin nasıl ve ne amaçla kullanıldığı konusunda kafaları karışıktır. Dahası, ortalama yurttaşlar, kamera görüntüsü verilerinin ne zaman, hangi amaçla kullanılacağını anlama noktasında bilgisizdirler (Turow, 2015: s.21). Bu ancak, polisiye ya da asayişle ilgili bir inceleme/soruşturma söz konusu olduğunda kameraya takılan görüntülerin izi sürüldüğünde haberdar olabilecekleri bir şeydir. Hiç kuşkusuz, şehir izleme kameralarının kullanımı ciddi endişe ve tedirginlik hissiyatına kaynaklık etmektedir. Kamera görüntüleri, özellikle mahremiyet ve özgürlük alanını olabildiğine daraltarak, ciddi insan hakkı ihlallerine yol açabilmektedir. Kaydedilen görüntülerin hangi amaçla, hangi sürede saklandığı, hangi makam ve kişiler tarafından görülmekte olduğu, ne şekilde değerlendirileceği vb. hususlarda önemli sıkıntılar mevcuttur. Kamera görüntüleri kişisel verilerin korunması yönündeki yasal hükümlerle çelişmekte, kişinin rızası ve arzusu dışında kullanılması önemli hak ihlallerine sebebiyet vermektedir.

Kentsel Gözetim ve Yüz Tanıma Teknolojileri

Şehir izleme kameraları, günümüzde oldukça karmaşık, derin detaylara inebilen, net görüntü ve ses kaydedebilen, en küçük ayrıntıyı bile yakalayabilen teknolojik bir düzeye ulaşmışlardır. Buna verilebilecek en iyi örnek “yüz tanıma” yazılımları ve teknolojileridir. Yüz tanıma teknolojileri, meydanlar, sokaklar, caddeler, havalimanları, stadyumlar ve daha yaygın şekilde kamu binalarında etkin olarak kullanılmaktadır.

Yüz tanıma teknolojilerinin en fazla kullanıldığı alan güvenlik olarak öne çıkmaktadır. ABD, İngiltere, Çin, İsrail başta olmak üzere pek çok ülke, sokaklara, meydanlara, özellikle havalimanlarına yerleştirilen kameralar ile bölge sakinlerini çok sıkı bir takip altında tutmaktadır. İsrail hükümeti, Batı Şeria sakinlerini yüz tanıma teknolojisi yardımı ile takip etmektedir. Yine pek çok ülkede özellikle havalimanlarında yolcular pasaport ve biniş kartı gerekmeden kameraya bakmakta ve

ardından uçağa binmektedirler. Yine belki de yüz tanıma teknolojilerinin en tartışmalı olanlarından biri de kullanıcıların duyu durumlarını tespit eden “rekognition” adlı yazılımdır. Kullanıcılar, yüzlerindeki mutlu, şaşkın, üzgün, sakin, korkmuş, kafası karışık, iğrenmiş olmak üzere sekiz kategoride değerlendirilmektedir (ntv.com.tr, 30.8.2019).

Yüz tanıma sistemleri, turnikeler ve kontrollü geçiş noktalarının belirgin fotoğraflarının kayda alınmasına olanak tanımaktadırlar. Havalimanları, otobüs terminaleri, stadyumlar, konser alanları, spor etkinlikleri vs. gibi kitlesel yığılmaya konu olan yerlerde sıklıkla kullanılmaktadır. Örneğin, spor ya da atletizm etkinliklerinde bu bariz şekilde görülür. İngiltere’de futbol maçları uzun zamandır bu gözetim ile izlenmekte, takip edilmektedir. Hem sporcular hem de seyircilerin yüz tanıma turnikelerinden geçirilerek denetlendiği, hatta kimilerine göre fişlendiği belki de en önemli organizasyonlardan biri olimpiyatlardır. Olimpiyatlarda güvenlik üst düzeyde tutulmakta, yüz tanıma sistemleri etkin şekilde kullanılmakta, terör ya da şiddet türü olaylara dönük bilgi ve görüntü gereksinimi bu yolla elde edilmektedir. Minas Samatas’ın deyiimiyle bu gözetim, elektronik süper panoptisizm olarak da görülmektedir (Lyon, 2013: s.162).

Yüz tanıma teknolojilerinin en yaygın kullanıldığı kentsel coğrafiye örnek olarak New York şehri verilebilir. NTV (4.6.2021)’nin verdiği habere göre, New York polis teşkilatı, 15280 gözetim kamerası ile saldırgan ve ayrımcı bir yazılım olan yüz tanıma teknolojileri kullanarak Manhattan, Brooklyn ve Bronx’taki insanları takip etmekte. Uluslararası Af Örgütünden, yapay zekâ ve insan hakları araştırmacısı Matt Mahmoudi, bu durumu kaygı verici olarak nitelendirmekte ve “genişlemekte olan bu kamera ağının” polis tarafından yüz tanımak için kullanılmasının, New York’u Orwell’in tahayyül ettiği gibi bir gözetleme şehrine dönüştürebileceği” kaygısını yüksek sesle dile getirmektedir. Mahmoudi’ye göre, bu kameralar sayesinde “asla anonim olamıyorsunuz. İster bir protestoya katılıyor olun, ister herhangi bir mahallede yürüyor, hatta sadece market alışverişi yapıyor olun, New York’taki binlerce kamera noktasından alınan görüntüler kullanılarak yüz tanıma teknolojisiyle yüzünüz ve hareketleriniz izlenebilir.” Bu bağlamda, yüz tanıma teknolojileri protesto hakkını tehdit ettiği gibi ırkçı polisliği de körükleme etkisi yaratmaktadır. Yüz tanıma kamera görüntüleri, veri tabanlarında depolanmakta, birçoğu sosyal medya başta olmak üzere birçok kaynaktan kullanıcıların bilgisi ve rızası alınmadan milyonlarca yüzle karşılaştırılmakta. Bu durum, ırkçı polis uygulamalarını körüklediği, protestocuları taciz etme ve haksız gözaltılara yol açma dışında, barışçıl toplanma özgürlüğü ile özel yaşamın gizliliği haklarını da tehdit edebileceği yaygın olarak dile getirilmektedir.

Ayrıca, nüfus sayımı verilerine göre, nüfusun %54,4'ünü Siyahların, %30'unu Hispaniklerin ve %8,4'ünü Beyazların oluşturduğu Brooklyn'in, kavşaklarda bulunan 577 kamera ile üç bölge arasında en fazla gözetim altında tutulan mahalle olması, gözetimin şiddetini olanca ağırlığı ile göstermektedir. New York polis teşkilatının yüz tanıma yazılımı ile ilgili bilgi eksikliği, gözetime dair duruş ve tepkiselliği önemli ölçüde etkilemekte. Nitekim New Yorkluların yüzlerinin şehir genelinde izlenip izlenmediğini ve ne zaman izlendiğini bilmelerini imkânsız hale getirecek bir karmaşıklık söz konusudur. New York polislerinin sistematik ırkçılık ve ayrımcılıkla ilgili sorunlarının yanı sıra, bu teknolojiler aynı zamanda kadınlara ve ırk ayrımcılığına maruz bırakılan gruplara karşı önyargılı olduğu da belirlenmiştir. Yüz tanıma teknolojileri, devlet ya da iktidar tarafından etnik aidiyet, ırk ve toplumsal cinsiyet gibi özelliklere dayalı olarak, bireysel bazda makul suç şüphesi olmadan belirli kişileri/grupları kasten hedef almak için de kullanılabilir (ntv.com.tr, 4.6.2021).

Matt Mahmoudi, yaptığı araştırma sonucuna dayalı olarak, dünyanın dört bir tarafındaki insanların yüz tanımanın toplumları için oluşturacağı riskten ve tehlikeye derin bir endişe duyduklarını ifade etmektedir. Bu yüzden de Uluslararası Af Örgütü, New York'taki tüm devlet kurumlarında faal olarak işleyen yüz tanıma teknolojilerinin yasaklanmasını talep etmekte. Hatta yerel yöneticiler ve eyalet senatörlerinin bu konuda tek seçenekleri olduğu, gözetimi yasaklamak ve New York'u distopik bir gözetim şehrine dönüşme riskinden kurtarmaktır (ntv.com.tr, 4.6.2021).

Yüz tanıma teknolojileri türü gözetleme pratikleri, aynı zamanda kentsel alanda giderek artan küresel ve yerel ayrımını ve buna dayalı güç ilişkilerini de yeniden dizayn etmektedir. Bu sadece ayrımla sınırlı değil, aynı zamanda birleştirici ve bölücü bir işlev de yerine getirmektedir. Bir başka ifade ile bunlar, dağılmış ve diasporik kişilikleri birleştirir, farklı grup ve sınıf kimliklerini ortak hedefler doğrultusunda bir araya getirir. Örneğin, abluka altındaki etnik azınlıklara dönük ırkçı saldırılara karşı koruma sağlayabileceği gibi, kimi zaman ırkçılığı kuvvetlendirici sonuçlar da içerebilir. Londra, Newham'da tanınmış ırkçı failleri kamera görüntülerini dijital veri bankası görüntüleriyle karşılaştırarak sokakta tespit etmek amacıyla "mandrake" adı verilen yüz tanıma sistemi kurulmuştur (Lyon, 2006: s.117). Bu bağlamda gözetleme sistemleri, küresel-yerel ölçekte kentteki yeni güç ilişkilerini ve direnişleri kontrol edebilme araçları olarak da görülürler.

Yüz tanıma sistemlerinin yoğun olarak kullanıldığı yerlerden biri de casino ya da kumarhanelerdir. Buralarda, tam teçhizat izleme araçları kullanılmakta ve çoğu zaman, yeni gözetim teknolojilerinin test edildiği yerler olarak da dikkati çekmektedir. Örneğin, Las Vegas'ta, çoğu kumarhane, üçkâğıtçıları yakalamak için kapalı devre televizyonla uyumlu kullanılan biometrica'nın kalabalık içinde "yüz tanıma

yazılımları”, kumarhane koruma görevlilerinde bulunan Compaq’ın ipAQ aygıtlarında yüklü olan ve her yerden erişilebilen bir veri tabanı olan “Visual Casino” adlı teknoloji harikası sistemleri kullanır. Bu sayede müşteriler düzenli olarak gözetlenmekte, güvenlik personeli elindeki aygıtla bildik suçluların kayıtlarına bakabilmektedir (Gambling Magazine, 2003; Lyon, 2013: s.161).

Yüz tanıma teknolojilerinin gelişimi mahremiyet konusundaki tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Pek çok ülke ve uluslararası kurum, yüz tanıma teknolojilerini yasaklama yönünde kararlar almaya başlamış, yüz tanıma ile elde edilen bilgilerin, kişilik haklarına, mahremiyet, ahlak ve özgürlük hissine büyük darbe indirdiği dile getirilmektedir. Kişinin rızası dışında ya da mecbur bırakılarak alınan görüntülerin, hangi amaçla kullanılacağı ve aleyhte bir değerlendirmeye tutulabileceği kaygısı, güvenlikçi yaklaşımın kendi içinde önemli sorunlar taşıdığını ortaya koymaktadır.

Kentsel Mekân, Gözetim ve Güvenlikli Siteler

Neoliberal kent tasarımı, birbirinden farklı, bölünük ve parçalı yapılardan oluştuğundan, servet ve iktidarın dağılımındaki kutuplaşma, şehirlerin mekânsal formu üzerinde derin izler bırakmaktadır. Kentler, giderek etrafi çevrili, güvenlik kontrollü konut alanları ve sürekli olarak gözetim altında tutulan özelleştirilmiş kamusal mekânlardan oluşmaktadır. İmtiyazlı okullar, golf sahaları, tenis kortları, 7/24 devriye gezen özel güvenlik görevlileri vs. gibi her tür hizmetin sunulduğu bu yapılar, neredeyse birbirinden ayrı, özerk bir kent parçası görünümündedirler (Harvey, 2013: s.57).

Kentte var olan güvensizlik, korku ve yüksek risk potansiyeli doğal olarak özel yaşamı ya da ev’in gözetimi ve denetimini de bir sorun haline getirmiştir. Güvenlikli siteler ya da aşırı fiziksel korumalı ev’ler, elektronik/teknolojik duvarlar örülerek söz konusu risk ve korkuyu bertaraf etmeyi amaçlamaktadır. Kimsenin kimseye güven duymadığı ve yabancidan gelebilecek tehlikeye karşı örülen bu duvarlar, aslında profesyonel olarak güvenlik arzusunu, şansa bırakmadan, ileri ölçüde tahkim etmeyi hedeflemektedir.

K. Alver, “*Steril Hayatlar*” adlı eserinde güvenlikli siteleri şu şekilde tanımlamaktadır: dışarıya kapalı, giriş çıkışların kontrollü olduğu, kapılarında her daim güvenlik görevlilerinin beklediği, duvarlar boyunca ve site içinde stratejik noktalara kameraların yerleştirildiği, site içinde hareketli (devriye gezen) görevlilerin dolaştığı mekânlardır (2010: s.84).

Dışarıyla sınırlı temas imkânı sunan bu tür yerleşmeler, kent içi korku, suç ve güvensizlik ikliminden dolayı, kent yaşamının gözde yerleşim alanlarını oluşturmaktadırlar. Kapılarında 7/24 bekçilerin bulunduğu, yüksek duvarlar ile stratejik

noktalara iler teknoloji kameraların yerleştirildiği, site içinde hareketli güvenlik elemanlarının dolaştığı ve içeride birini ziyaret etmek istediğinizde o kişiden onay almadıkça içeri bırakılmadığınız korunaklı yerleşmelerdir. Kent yaşamının güvensizliği, tekinsizliği, bu siteleri var eden nedenlerin başında gelmektedir (Perouse ve Danış, 2005: s.119). Kentte iyice yükselişe geçen suç ve korku söylemi bu tür konut alanlarına olan ilgiyi arttırmaktadır.

Modern kentlerdeki güvenli siteler, gözetim performansları dahilinde tüketicilere (sakinlere) bir vaatte bulunmaktalar; özel yaşamlarında kendilerini güvende hissedebilecekleri, emin olabilecekleri, tehlikeden uzak oldukları hissine kapılabilecekleri bir vaat. Site sakinlerinin, kentteki yalıtılmışlık, korunaksızlık, güvensizlik ve yükselen tehlike algısına karşı bu vaade inanma dışında bir seçenekleri yoktur. Çünkü korku ve tehlikenin büyüklüğü karşısında bireysel ya da kamusal güvenliğin yetersizliğine dair inanç, korunma istencini tatmine dönük arayışları tetiklemekte. Güvenli site arayışı ya da kameralarla 7/24 izlenen, takip edilen, gözetlenen yaşam alanı, dizginlenemeyen bir yönelişin adresi olmaktadır.

Bu tür korunaklı sitelerde, aşırı güvenlik önlemlerinden dolayı yabancıların siteye girmeleri engellendiği gibi, satıcı ve pazarlamacılar da güvenliğe takılmakta ve girişleri engellenmektedir. Tanıdıklar bile ziyaret için site sakinlerinin haberdar edilmeleri sayesinde içeriye alınmaktadır. Dolayısıyla kimliği belli olmayan kişilerin içeriye girmeleri mümkün olmamaktadır. 7/24 gözetim yapan kameralar ve güvenlik elemanlarının site içinde dolaşmaları sayesinde, güvenliğe dair sıkıntılar en asgari düzeye indirilmiştir. Kimi siteler, güvenliği bayağı abartmakta, “parmak izi okuması”, “göz okuması”, “yüz tanıma sistemleri” ve “full HD görüntülü kameralarla” site güvenliği azami düzeye çıkartılmaktadır. Yine kapılarda güvenlik kodu girişi (site sakinlerine sms ile bildiriliyor), çipli anahtarlar, otoparka giriş kartlı sistemle olmakta. Kapıdaki CCTV sistemi (kapalı devre sistem) ile giriş çıkışlar sürekli izlenmekte ve gözetim site sakinleri için maksimum düzeye çıkarılmaktadır.

Çoğu site, bir yaşam merkezi olarak tasarlandığından, güvenlik açısından tatmin edici hizmetlere yer vermektedirler. Sitelerin tüm giriş kapıları kamera ve güvenlik görevlilerince sıkı şekilde izlenmekte, yabancı, tuhaf, aykırı, sıra dışı tüm nesne ve insan hareketliliğine karşı hemen teyakkuza geçilecek bir sistem yürürlüktedir. Yine pek çok site, dışarıdan gelecek ses, gürültü, araç ve uygunsuz şahıslardan koruma adına çit ve duvarlarla çevrilmekte, ayrıca, şüpheli şahıs ve olayları 7/24 görevlilere ihbar etme kolaylığı da sağlanmaktadır. Apartman ve daire kapılarında bulunan şifreli sistemler konut ve insan güvenliğini şansa bırakmadan akılcı yöntemlerle garantiye almaktadır. Yine, site içi güvenlik kameraları ile yüksek çözünürlüklü görüntü kaydetme ve güvenli şekilde gerçek zamanlı video oynatabilme imkânı sunulmaktadır. Digital mobil cihazlarla, yüksek kalitede HD görüntü, geniş bant, gerçek zamanlı video dağıtımı ile yüksek gözetim olanağı sunulmaktadır.

Yine bazı sitelerde, elektronik cihazlarla gözetimin dışında, duvarlar, çitler, çalılar ya da toprakla örtülü banklar ile güvenli bir giriş hizmeti verilmektedir. Evler, caddeler, kaldırımlar vs. bariyerlerle kapatılmıştır. Girişte, korumalar ya da elektronik kimlik kartı ile açılan kapılar bulunmakta. Site içinde yürüyerek ya da otomobille devriye gezen profesyonel güvenlik personeli ya da izleme organizasyonları faal haldedir. Güvenlikli sitelerde sadece sakinlerin evleri değil, aynı zamanda ortak alanların ve servislerin kullanımı da etkili şekilde izlenmekte ve gözetim altında tutulmaktadır (Low, 2003'den akt. Şahin, 2016: s.184).

Kapalı yerleşmeler, farklı olanın içeri sızamayacağı yaşam alanları olarak, sınıfsal bağlamda homojenik bir karakter de taşımaktadırlar. Görece yüksek gelire sahip, eğitilmiş, seçkin bir yaşam arayışında olan, belli bir kültürel beğeni skalasında olan insanlar topluluğuna hitap etmektedirler. Bu tarz yerleşmeler, doğal olarak benzer kılma, belli hayat tarzı sergileme, ortak bir konfor düzeyinde olma vs. gibi hususiyetlere bünyelerinde yer verirler.

Çoğunlukla yeni orta sınıfın teveccüh ettiği ve onun kent içindeki yalıtılmışlığı üzerine tasarlanan “özel hayat”ları yansıtan bu tür yerleşmeler, aynı zamanda “dışlayıcılık” üzerine kurulu, güvenlik bağlamında toplumsalı tahrip edici uygulamalar da içermektedir. Yalıtılmışlık, korku ve risk algısının provoke ettiği bu yeni yerleşmeler, aynı zamanda ötekine, dışarıklı olana mesafeli duruşu ile de yeni izolasyon süreçleri üretmektedir. Belirsizlik ve güvensizlik, kentin parçalanması ve kategorik ayrımlar üretmesinin yolunu açmakta, bu en fazla mekân tanzimi ve mekânsal süreçlerdeki iktidar ilişkilerine şekil vermektedir.

Güvenlikli sitelerde, yabancı ve dışarıklı olanı steril alandan uzaklaştırma adına büyük bir çaba göze çarpmaktadır. Özellikle, suç, sapkınlık, şiddet korkusu, tehlikeye karşı güvende olmak, riske karşı izole olma, rahatsız edici bakış ve müdahaleleri bertaraf etmeye dönük tedbirler had safhadadır. Bu sayede site sakinleri korunaklı bir limana kavuştukları gibi, diğerleri ya da ötekilerle aralarına yüksek, aşılmaz bir duvar da örmüş olurlar.

Güvenlik algısının bu denli yükselişe geçmesi, olası risk ve tehlikeleri bertaraf etmeye dönük olarak profesyonel gözetim stratejileri ve bunu uygulamaya dayalı teknolojiler, etkin şekilde kentsel peyzaj içinde belirleyici bir güç haline gelmektedir. Büyük kentlerde, uydu yerleşmeler, korunaklı siteler, apartmanlar, müstakil ve özerk yapılar, çiftlik evleri, konaklar, villalar vs. gözetime dayalı elektronik aygıtlar sayesinde, kamusal bir yüze, özel/mahrem yollarının kayb olduğu giderek anonim ve birbirinden farksızlaşmış mekânlara dönüşmektedirler.

Kentin kaotik ve risk haritası yüksek koşulları, hiç kuşkusuz, kendi elimizle bu tür “gözetim adacıkları” inşa etmemizin yolunu açmakta. Gözetim ve denetimin abartıldığı bu tür yerleşmeler, aslında, kendi rızamız ve öz istencimizle inşa ettiği-

miz bir tür gönüllü tecrid, bir kapanma mekânı haline geliyor. Çünkü kentin saldıdığı korku ve risklerden ötürü, artık gözetimi arzu ediyoruz, daha büyük korkulardan kaçma adına özel hayatın tecridini bir mesele olarak görmüyoruz. Gözetim böylelikle salt kamusal bir dizayn olmaktan çıkarak, özel hayatımıza dair bir kuşatma, bir içeride tutma, kapatılma haline karşılık geliyor. Gözetle(n)me arzusunun artık net bir sınırı bulunmamakta, özel hayatın her alanına nüfuz edebilmekte, en bireysel, mahrem noktalara uzanabilmektedir.

Suç Korkusu, Emniyet Arayışı ve Gözetim

Kent yaşamında suç ve suçlu fiille karşılaşmak, suça muhatap olmak ya da suçlu durumuna düşme endişesi büyük bir kitlesel histeriye dönüşmüş durumdadır. Kent, yabancılik, anonimlik, kozmopolitlik, bireyci ve çıkarıcı ilişkiler üzerinden işlediğinden, doğal olarak yoğun ve daimi bir çatışma ve hesaplaşma arenası olarak gözükür. Bu yoğun çatışma ortamı, hiç kuşkusuz sivil ve ortalama yurttaş için en azından bir tedirginlik ve psikolojik gerilim hattında bulunmak anlamı taşır.

Modern kent yaşamını tanımlayan en çarpıcı hususlardan biri “suç korkusu” nun yükselişe geçmiş olmasıdır denebilir. Suçun yaygınlaşması, kitlesel bir boyut kazanması ve görünürlük sığasının artışı, hemen her kesim için bir korku kaynağı oluşturur. J. E. Conklin, “The Impact of Crime” adlı eserinde, Amerikan şehirlerinden hareketle “suç korkusu” nu şu şekilde tanımlar: yabancıdan, her günkü işine gitmekten başka meşgalesi olmayan korunaksız ve masum insanlara, beklenmedik ve şiddetli bir şekilde saldırıda bulunan bilinmeyen bir kişiden duyulan korkudur. Suç korkusu, sokaklardan duyulan genelleşmiş bir korkudur. Suç, derinlerde yatan korku ve kaygıyı açığa çıkarır, yasanın ve düzenin yeniden tesis edilmesine ve sokakların daha güvenli hale getirilmesine duyulan ihtiyacı artırır (Berki, 2016: s.17). Daha açık bir ifadeyle, suç korkusundan kastedilen şey, kişilere yönelik öteki insanlardan, somut kişilerden, belirlenebilir gruplardan ya da bir sistem, piyasa, yapı ve hatta bizatihi toplumun kendisi gibi soyut varlıklardan gelebilecek her türlü yakın/uzak, doğrudan/dolaylı ya da hayali/gerçek tehditler kastedilir (bkz. Berki, 2016: s.3).

Kent yaşamında insanlar, suç ve suçla ilişkilendirilen nesnelere karşı duydukları endişe/korku, bireysel olduğu kadar çevresel kaynaklı da olabilmekte, suç ve suçla irtibatlı yapılara karşı savunmasız ve mağdur olma endişesini artırmaktadır. ABD ve Avrupa ülkelerinde yapılan araştırmalarda, toplumsal ölçekte öne çıkan en önemli sorunlardan birinin “suç korkusu” olduğu görülmüştür. İnsanlar kendilerini suç korkusu altında hissetmekte ve mağdur olma riskiyle karşı karşıya oldukları zehabına kapılmaktadırlar (Brooks, 1974; Whitley-Prince, 2005). Suç korkusunun bir salgın gibi küresel bir sorun olarak öne çıkması, bu yönde önleyici tedbirleri ve

mekanizmaları gündeme getirmekte, suçun oluşmadan ya da suçla bulaşma olasılığını bertaraf etmeye matuf önlemlerin devreye sokulması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu yönde, gözetim-denetim mekanizmaları suç korkusunu izale etmeye matuf önlemler arasında önemli bir seçenek olarak durmaktadır. Bu bağlamda, gözetim aygıtları, güvenlik endişesini gidermeye yönelik olarak kentin hemen her tarafında, meydanlar, sokaklar, alışveriş merkezleri, okullar, fabrikalar, işletmeler, oyun ve eğlence merkezleri vs. gibi hayatın hemen her alanına yayılım göstermektedir.

Robert O’Harrow, “*Gizlenecek Yer Yok*” adlı eserinde İngiltere’de sokakta yürüyen birinin günde en az 300 defa kameraya yakalandığını (bkz. Coleman, 2004:4’den akt. Yücedağ, 2017: s.168) ifade etmesi, gözetimin kent yaşamının akışkanlığı içerisinde ne denli etkin bir fail haline geldiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, güvenlikçi ve asayiş temelli bakış ve yaklaşımların, kentsel uzamı ne ölçüde dönüştürdüğü, yeni bir kent uzamı tanımlı yapıldığı ve kentteki yaşamın artık kamera görüntüleri eşliğinde oynanan bir oyuna evrildiğini trajik şekilde göstermektedir.

Niedzviecki, “*Dikizleme Günlüğü*” adlı eserinde, kamera görüntüleri eşliğinde kentsel yaşamın her anının kaydedilme ve denetlenme tehdidi altında deneyimlendiğini çarpıcı şekilde dile getirmektedir. Örneğin, İngiltere’nin King’s Lynn kentinde, hemen hiç suç işlenmemesine rağmen Crimewatch UK ve Cops programları yayınlandıktan sonra kente güvenlik kameraları konulması gündeme gelmiştir. Çünkü kameraların varlığı, “gözetim altında tutulmaya ihtiyaçları bulunduğu algısı” yaratmakta, şayet, kamera varsa, görüntü akışı yolunda ise “suç yoktur” düşüncesine olan inanç artmaktadır (Niedzviecki, 2010: s.221-222). Bundan dolayı, kamera varlığının gerekliliği ve vazgeçilemeyecek bir ihtiyaç olduğu düşüncesi iyiden iyiye yer etmektedir. Bu durum, gözetim pratiklerinin içselleştirilmesine ve normalize hale gelmesine hizmet ettiği gibi, özel hayat, mahremiyet vb. konulardaki sıkıntılara dönük eleştirel tavırlar gözden düşmektedir.

ABD’de, 2000’li yıllarda mahalledeki sabıkalıların yerini tespiti için imkân tanıyan bir programın (Offender Search) piyasaya sürülmesi ile suçun yoğun olduğu mahalleler dışında görece daha güvenli, suç oranlarının düşük olduğu bölgelerde bile halk tarafından memnuniyetle karşılanması (Çoban, 2016: s.120), gözetim pratiklerine atfedilen pozitif anlamın gücünü de ortaya koymaktadır. İnsanlar, kamera varsa kendilerini daha emin olarak hissetmekte, suç ve suçlu ile karşılaşılabilir. Bu yönüyle kameralı gözetim, kentin ve sakinlerinin kendilerini güvende hissetmeleri için en azından caydırıcı gücü olan bir enstrüman olarak görülmektedir denebilir.

Kentlerdeki gözetim ağlarındaki kitlesel yoğunlaşma, hiç kuşkusuz “suç korkusu” nun geldiği noktayı göstermesi açısından dikkat çekicidir. Saldırı, haneye tecavüz, kapkaççılık, gasp vs. gibi tehlike ya da risk olasılığı, doğal olarak, tehlikeye

karşı izole olma çabalarını teşvik etmektedir. İçinde yaşayanları kazalara ve fiili saldırılara karşı koruyan mimari korumalar her zaman olagelmıştır ancak, bunların elektronik ve videolu destekleri yenidir ve bunlar yoğunlaşmış korku ile başa çıkma yolunda en yeni teşebbüslerdir. Nan Ellin'e göre, 20. yüzyılın sonlarında korku, kent yaşamının sosyal zorluklarıyla yüzleşmektense daha çok içe ve geriye dönük mimari tutumları ortaya çıkarmıştır (Lyon, 2006: s.116).

Özellikle de neoliberal devletin kontrol ve güvenlik fonksiyonlarının artmasının bir sonucu olarak mekânlar, parklar, caddeler, sosyalleşme alanları vs. suç ve tehlikeyle özdeşleştirilmeye, polis ve özelleştirilmiş güvenlik uygulamaları ile gözetim altına alınmaya çalışılmaktadır. Örneğin parklara insanların üzerinde yatamayacakları şekilde banklar yerleştirilmekte, yoksulların uyuyabilecekleri bina altlarına fisikiyeler konulmakta, kentin kamusal alanlarını kiralayan ya da satın alan özel işletmeciler bu yerlerin güvenliği için özel güvenlik şirketleriyle anlaşmakta ve polis ile yakın ilişkiler kurma yoluna gitmektedirler. Özellikle ABD'de yeni kamusal mekânların tasarlanmasında güvenlik öncelikli bir unsur haline gelmektedir. Mike Davis'in (2006) ifade ettiği gibi, Los Angeles emniyet müdürlüğü kent merkezinin tasarımında önemli rol oynamakta, hiçbir büyük proje polisin onayı olmadan gerçekleşmemektedir. Güvenlikli konutların kapısına, "içeri girmeye çalışanlara silahla karşılık verilir" tabelaları asılmaktadır (Newman, 1972; Davis, 2006; Çabuklu, 2010: .38).

Görüldüğü üzere, suç, suç korkusu kentsel mekânın düzenlenmesinde oldukça belirleyici bir unsur. Kameralı gözetim pratiklerinin suçu önlemede ve suç faillerinin yakalanmasında etkili bir enstrüman olduğuna dair inanç giderek güç kazanıyor. Bu yüzden çoğu ülkede, kentlerin hemen her sokağı, caddesi, meydanları, site ve apartman girişleri, işyerleri, resmi ve özel kuruluşların önü arkası, hatta evler, evlerin odaları vs. kamera görüntüleri ile izlenmekte, görüntü ve ses alınmakta, bunlar gerektiği zaman değerlendirilmektedir. Bu realite, suç üzerinden kentsel mekânın tanzimi, insan ilişkilerinin kameralar eliyle disipline edilmesi ve suç önleminin giderek kameralı görünürlük uzamları oluşturmaktan geçtiğine dair bir yargıyı canlı tutmaya yaramaktadır.

Sonuç Yerine

Kentlerin gözetimi, genelde kamu kuruluşları ile özel sektör tarafından kullanılan kamera sistemiyle sağlanmaktadır. Söz konusu gözetleme pratiği, kayıt altına alınan bilgi, görsel materyal ya da canlı veri akışı ile aslında kentsel planlama ve kamusal güvenlik politikalarına hatırı sayılır bir katkı sunmaktadır. Kayıt altına alınan enformasyonun nesnesi olan bireyler açısından durum çift yönlü bir nitelik taşır. Bir yandan bireyler, gözetlenme duygusuyla kendi kendilerini denetlemek ve normal,

sağlıklı topluma katılmak zorunda kalmaktadırlar. Öte yandan, özgürlük ve mahremiyete dair önemli sınırlamalar ve kısıtlı bir yaşamın öznesi olmaktadır. Bu süreçte gözetleme, normalizasyon ve kamusal güvenlik içiçe ve birbiriyle etkileşen, birbirini önceleyen olgular olarak belirlemektedir. Alışveriş merkezleri, plazalar, iş ve çalışma ofisleri, ev ya da site türü yerleşmeler vs. gözetim sarmalı içine alınarak denetlenmekte, makul ve normal bir yaşam retoriği tesisine çalışılmaktadır. Bu yolla, iktidar, biyolojik bedenleri ve sosyal psikolojileri ehlileştirme düzeneğine hayatiyet katmakla birlikte, kamusal ve gündelik yaşamın işlevsel sürekliliğini de sağlama almış olmaktadır. Gözetleme, kentsel kamusal yaşamı kontrol altında tutmanın, düzen retoriği geliştirmenin, uysal ve tabi bedenler üretmenin belki de en sofistike yolu olarak tercih edilmektedir

Enformasyon teknolojileri sayesinde özel ve kamusal alanlar neredeyse tümüyle kayıt altına alınmakta ve denetlenmektedir. J. Bentham'ın tasarladığı, Foucault'nun kuramsallaştırdığı ve Orwell'in karşı-ütopya olarak tahayyül ettiği panoptik toplum (Dolgun, 2008), bugün reel olarak deneyimlenen, modern yaşamın, kentlerin, küresel kentlerin olmazsa olmaz bir karakteri durumundadır. Farklı yüzleri ve görünümleri ile artık gözetimin hayatımızın her alanına girdiği, nüfuz ettiği bir dönemde yaşamaktayız. Kentsel alanlar, gözetim-denetim aygıtlarının yedeğinde elektronik şehirlere dönüşmekte, bedenimiz, ontolojik varlığımız, özgürlüğümüz, biyometrik kontrol cihazları tarafından taranmakta, izlenmekte, kaydedilmektedir. Arama motorları ve kredi kartı okuyucuları, hemen her türden tercihlerimizi, eğilimlerimizi, istek ve arzularımızı, zaaf ve direngen hallerimizi kaydedip piyasanın, liberal ekonominin, kapitalist tekellerin hizmetine sunmaktadır. Bu bağlamda kentler, gözetim pratiklerinin en fazla etkin olduğu ve merkezi hale geldiği mekânları oluşturmaktadır. Modern gözetim kentleri, bir bakıma birer bilgi, enformasyon kentleridir ve bu karakteristiklerini güçlendirmeye matuf şekilde tasarlanırlar. Sürekli gözetim altında tutulacakları ve daimi olarak veri elde edebilmeye imkân tanıyacak şekilde planlanmışlardır. Öyle ki, kentsel yaşam, bireylerin hemen her zaman izlenecekleri ve izleyebilecekleri bir habitusa karşılık gelir.

Kentsel alanlar, gözetleme şebekesinin ağları en sıkı şekilde örüldüğü yerlerdir. Video ve kapalı devre kamera sistemlerinin toplu korunmaya ve komşuluk alanlarının izlenmesine eklenmesiyle beraber binalar ve sokaklar bile ev sahiplerinin ve kullananların aktivitelerini açığa çıkarır. Şehirdeki gözetleme, genellikle şehir planlamasıyla, ayrıca piyasa aktörlerinin çevreyi yeniden şekillendirmesiyle de genel sosyal düzene bağlanır. Dolayısıyla, gözetim pratikleri, kent ilişkileri ve kentsel gündelik yaşamın denetimine imkân sağlarken, aynı zamanda kenti ve kentsel olanı yeniden inşa eder. Kent, gözetim üzerinden, gözetimin yedeğinde ayrırcı bir kimliğe kavuşur.

Kaynakça

- Alver, K. (2010). *Steril hayatlar*, Ankara: Hece Yayınları
- Bauman, Z. (2012). *Küreselleşme*, (Çev. A. Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Bauman, Z. ve Lyon, D. (2013). *Akışkan gözetim*, (Çev. Elçin Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Berki, R. N. (2016). *Güvenlik ve toplum. Yasa, düzen ve siyaset üzerine düşünceler*, (Çev. Erkan Koca), Ankara: Birleşik Yayıncılık
- Bitirim Okmeydan, S. (2017). Postmodern Kültürde Gözetim Toplumunun Dönüşümü: 'Panoptikon'dan 'Sinoptikon' ve 'Omniptikon'a, *Academic Journal of Information Technology*, Special issue, vol 8, n 30
- Bozalp, M. (2016). Kent ve gözetim: geleneksel kentten modern kente, *Kent Fragmanları* (Ed. Ö. Sarı ve A. Esgin), Ankara: Phoenix Yayınları
- Castells, M. (2005). *Enformasyon çağı, ağ toplumunun yükselişi*, (Çev. E. Kılıç), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Coleman, R. (2004). *Reclaiming The Streets: Surveillance, Social Control and The City*. Culmpton: Willan.
- Çabuklu, Yaşar (2010). *Postmodern toplumdaki kesitler*, İstanbul: Poloma Yayıncılık
- Çoban, B. (2016). Gözün iktidarı üzerine, *Panoptikon: Gözün İktidarı* (iç.), (Ed. B. Çoban ve Z. Özarslan), İstanbul: Su Yayınları.
- Dameri, R.P. (2013). Searching for smart city definition: a comprehensive proposal. *Int J Comput Technology*, 11(5)
- Davis, M. (2006). *City of quarts: excavating the future in Los Angeles*, verso
- Dolgun, U. (2008). *Şeffaf hapisane yahut gözetim toplumu. küreselleşen dünyada gözetim, toplumsal denetim ve iktidar ilişkileri*, İstanbul: Ötügen Yayınları
- Elmaghraby, A. ve Losavio, M. (2014). Cyber security challenges in Smart Cities: safety, security and privacy. *J Adv Res*. 5(4)
- Finch, K.; Tene, O. (2014). Welcome to the metropticon: protecting privacy in a hyperconnected town. *Fordham Urban Law Journal*. 41: 1581
- Foucault, M. (2005). *Büyük kapatılma* (Çev. I. Ergüden ve F. Keskin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Garfinkel S. (2013). *Digital forensics*. *Am. Science*, 101(5)
- Giddens, A. (2008), *Ulus devlet ve şiddet*, (Çev. C. Atay), İstanbul: Kalkeden Yayınları
- Giroux, H. (2015). Totalitarian paranoia in the post-orwellian surveillance state., *Cultural Studies*. 29(2)
- Harvey, D. (2013). *Asi şehirler: şehir hakkında kentsel devrime doğru*, İstanbul: Metis Yayınları
- Hayta, Y. (2021). Akıllı kent uygulamalarında kişisel verilerin gizliliği ve güvenliği, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(2), (929-941).
- Hentschel, C. (2007). Making (in)visible: CCTV living cameras, and their objects in a post-apartheid metropolis, *International Criminal Justice Review*. 17(4): 289–303.
- Komninos, N. (2013). What makes cities intelligent?. in deakin, mark (ed.). *Smart cities: governing, modelling and analysing the transition*. Taylor and Francis. p. 77.

- Losavio, M. ve Keeling, D. (2014). Evidentiary power and propriety of digital identifiers and the impact on privacy rights in the United States. *J Digit Foren Secur Law*, 9(2)
- Lyon, D. (1997). *Elektronik göz. gözetim toplumunun yükselişi*, (Çev. D. Hattatoğlu), İstanbul: Sarmal Yayınları
- Lyon, D. (2006). *Gözetlenen toplum, günlük hayatı kontrol etmek*, çev. G. Soykan, İstanbul: Kalkedon Yayınları
- Lyon, D. (2013). *Gözetim çalışmaları*, (Çev. A. Toprak), İstanbul: Kalkedon Yayınları
- Martin, B. (1998). *Information liberation: challenging the corruptions of information power*. London: Freedom Press.
- Marx, G. T. (1988). *Undercover: police surveillance in america*. Berkeley: University of California Press
- Marx, G. T. (2005). Surveillance and society. In Ritzer, G. (Ed.), *Encyclopedia of Social Theory*, Volume II (pp. 816-821). New York: Routledge.
- Nellis, M. (2009). Surveillance and confinement: explaining and understanding the experience of electronically monitored curfews, *European Journal of Probation*, Volume: 1(1).
- Newman, O. (1972). *Defensible space: crime prevention through urban design*, The Macmillan Co.
- ntv.com. tr (2019). Yüz tanıma teknolojisinde mahremiyet tartışmaları büyüyor, 30.08.2019
- ntv.com.tr (2021). Gözetim şehri new york: yüz tanıma kameraları, 04.06.2021
- O'Reilly, T. (2010). Chapter 2: government as a platform. In Lathrop, Daniel; Ruma, Laurel (eds.). *Open Government. O'Reilly Media*. Retrieved 2015-05-21.
- Orwell, George, (2006). *Bin dokuz yüz seksen dört* (Çev. N. Akgören), İstanbul: Can Yayınları
- Özarslan Z.(2016). Gözün iktidarı: elektronik gözetim sistemleri. (iç.) *Panoptikon: gözün iktidarı*, (Ed. B. Çoban ve Z. Özarslan), İstanbul: Su Yayınları
- Perouse, J. F. ve Danış, D. (2005). Zenginliğin mekânda yeni yansımaları: İstanbul'da güvenlikli siteler. *Toplum ve Bilim*, 104, s. 92-103.
- Sennett, R. (2014). *Ten ve taş*, (Çev. T. Birkan), İstanbul: Metis Yayınları
- Şahin, K. (2016). *Neoliberal kentsel dönüşümün yeni mekânsal alanları olarak güvenli siteleri: İstanbul örneği üzerinden kapalı yerleşimlerin risk ve güvenlik bağlamında incelenmesi*, Adnan Menderes Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Aydın
- Turow J. (2015). *Gözetleniyoruz*. (Çev. M. Benveniste), İstanbul: Hil Yayınları
- Vint Cerf (2013). Vice president and chief internet evangelist, Google Inc., Keynote Address at the Federal Trade Commission Internet of Things Workshop (Nov. 19, 2013)
- Whitley, Rob, Prince, M. (2005). Fear of crime, mobility and mental health in inner-city London, UK, *Social Science & Medicine*, 61/8
- Woods, E. (2013). Smart cities. infrastructure, information, and communication technologies for energy, transportation, buildings, and government: city and supplier profiles, *Market Analysis, and Forecasts*, Pike Research.
- Yücedağ, İ. (2017). Modern toplumda denetim assemblajı, *SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 41, Ağustos (ss. 161-175)